

VIII. fejezet

Tankönyvkritikai írások

Vincze Zoltán:

Gondolatok a kötelező tankönyvekről

A romániai oktatási rendszer megújítását célzó törekvések a jelen tanévvel új szakaszhoz érkeztek. A javító szándék új tanterveket és nyomukban új tankönyveket szült. Tekintsünk át röviden egy IX. osztályos líceumi és egy X. osztályos szakiskolai történelemtankönyvet.

A IX. *osztályos líceumi tanterv* szakított az előző tanterv felfogásával, amely aktuálpolitikai megfontolásokból – Románia uniós törekvései – túlhangsúlyozta a történelemoktatásunkban amúgy is meglévő Európa-centrikusságot. Az utóbbi évek minisztériumi utasításai száműzték tankönyveinkből a sumer, az egyiptomi és a kínai civilizációt abból az egyszerű megfontolásból, hogy azok bölcsője Kelet volt, és nem Európa. Nem vettek tudomást arról a közismert tényről, hogy az ókori Európa legrégebb kultúrái – az égei, a krétai és végső soron a görög – a keleti kapcsolatok termékenyítő hatására bontakozhattak ki.

Az új tanterv kiigazítja a csorbát: egy-egy leckét szentel az ókori Kelet népei, az egyiptomi állam, a keleti kultúra bemutatásának. Az újtó szándékból azonban már nem jutott egy kevéske arra, hogy a tanterv elmenjen az emberi nem fellépéséig, és bár egy leckét szenteljen az őskorral kapcsolatos kérdések fellajstromozásának (emberré válás, emberőseink szétszóródása a kontinenseken, a neolitikus forradalom, a társadalmi szerveződés alakulása stb.).

A IX. osztályos tanterv tehát az ókor és a középkor történetét, a Kr. e. IV. évezredtől a Kr. u. XVII. század derekáig tartó időt öleli át. A III. és XII. osztályok közötti oktatás számára megállapított általános elvnek megfelelően néhány átfogó témakörbe csoportosítja az ismereteket:

- Népek és történelmi tér;
- Az emberek, a társadalom és az eszmék világa;
- Állam és politika;

- A vallás és a hitélet;
- Nemzetközi kapcsolatok.

Három önálló fejezet és egy lecke szolgálja az egyetemes történelembé ágyazott román história nyomon követését.

A szakminisztérium által engedélyezett tankönyvek közül a IX. osztályos magyar tanulókhöz a Nicoleta Dumitrescu – Mihai Manea – Ovidiu Cătălin Bojică szerzőhármas munkájának fordítása jutott el. A tanterv meghatározta keretek között a szerzők színvonalas munkát adtak ki a kezükből. A könyvet a szakirodalomban való tájékozottság és tartalmi gazdagság jellemzi, a szöveg mégsem tűnik nehézkesnek. Korabeli forrásokból vett részletek, jelenkori történészek értékelése, jól kiválasztott gazdag képanyag, változatos grafikai megoldások (az államszervezet felépítésének vázlata, épületek alaprajza, táblázatok stb.) segítik a korrajzot, a kor hangulatának megteremtését, és csaknem minden leckénél áttekinthető, színes térkép könnyíti meg a jelenségek térbeli rögzítését, a tanuló önálló munkáját. A tankönyv végén szó- és névmagyarázat segíti a leckénként kiemelt új fogalmak, kifejezések megértését.

A pozitív összbemomáson foltot ejt néhány bosszantó részlet:

– a középkori műveltségről szóló lecke még csak nem is említi az irodalmat (72. lap);

– a hunokkal, avarokkal kapcsolatban a „turáni népek” kifejezést – amelyet a nyelv- és történettudomány régóta nem használ, földrajzi szempontból pedig félrevezető – helyesebb lett volna a félreérthetetlen „belső-ázsiai népek” fogalmával helyettesíteni (64. lap);

– az erdélyi reformáció taglalásakor szót kellett volna ejteni a románság körében megindult evangelizációról, illetve annak áldásos kulturális hatásairól (122. lap).

Terjedelmi okokból érthető, hogy a magyar múlt önálló taglalására mindössze egy alkalommal – egyébként csak kapcsolatos elemként – kerül sor. A honfoglalás és a kalandozások korának vázlatos bemutatása (52. lap) egészében a jelenlegi ismereteinknek megfelelően történik. De a román történelemtudomány álláspontjának megfelelően a részletekben nem maradnak el a csúsztatások:

– Az Etelköz nyugati határát a Pruton húzza meg, a vándorút utolsó szállásterületéből kizárja Moldvát.

– A Kárpát-medence helyett a szöveg következetesen Pannóniát emleget, holott az csupán a Dunántúlt jelentheti.

– Az erdélyi politikai szerveződés kezdeteit (89. lap) az őslakosság feltételezett államalakulataival indítja (Ménmarót, Gelu stb.). Még inkább meglepő, hogy a „magyarok lakta vármegyék, a székelyek és szászok lakta székek, a románok lakta kerületek említése után az erdélyi románokat ismételten „többségieknek” nevezi.

A tankönyv magyar változatát a dévai Corvin Kiadó gondozta. A fordítást hét személy végezte, akik – úgy tűnik – egymástól teljesen függetlenül dolgoztak. Ezért (is) történhetett meg, hogy néhány jól sikerült résztől eltekintve a szöveg nyersfordítás benyomását kelti. A nyelvhelyességi szabályok felrúgásának, a sértő magyartalanságoknak a teljes felsorolása lehetetlen. Néhány ijesztő példa: „*vándor népek, akik*”, „*palotákat emel fel*”, „*kevés termékeny völgyek*” (11. lap); „*A városok alapítva (...) amikor biztonságosabb volt a hajózás és vagyont is könnyen lehetett szerezni, letelepedtek a partra ...*” (15. lap). A tartalmi hibák súlyos fogalomzavarról tanúskodnak: az amoriták népe, népcsoportja helyett a fordítók a *nemzettség* fogalmát használják (8, 14); Mezopotámia legnagyobb városát Babilon helyett Babilóniának nevezik (8. lap); az athéni népgyűlést ekklészia helyett *ekklézsiának* írják (19. lap); a tükörfordítás eredményeként az újlatin népeket *római népekként* említik (64. lap); Szent Lászlót megteszik a moszkvai Vaszilij Blazsennij székesegyház védőszentjévé (141. lap).

A fordítás egészében a helyes magyar beszéd elleni merénylet, mely zavaros történelmi fogalmakat szül a tanulók fejében. Utányomása csakis igényes nyelvi-szakmai „gyomirtás” után engedélyezhető.

Örömmel vehettük kézbe a *szakiskolák* magyar tannyelvű osztályai számára készült történelemkönyvet. Legutolsó elődje évtizedekkel ezelőtt látott napvilágot. A most megjelent tankönyv szerzője Valentin Băluțoiu. A tanterv a tizedik osztályra korlátozza a történelem oktatását. A három témakörbe (Európai népek és térségek; Az emberek, a társadalom és az eszmék világa; Állam és politika) sorolt 15 fejezetből kettő jut az ókori világ megismerésére, a többi nagyjából egyenlő mértékben „osztozik” a közép-, az új- és a jelenkor. A zsúfolt tartalmi felépítés ellensúlyozása érdekében a szerző viszonylag rövidre fogta a leckék alapszövegét. Sokkal

nagyobb teret kaptak az ábrák, és minden fejezethez a forrás-szemelvények gazdag választéka csatlakozik, illetve tanulságos olvasmányok egészítik ki az alapismereteket. Kevés azonban a térkép. A szerző számottevő mennyiségű és értékű forrást dolgozott be a munkájába. A romániai tankönyvkiadásban újdonságként hat a középkori rendi monarchia és más fogalmak használata. Minthogy a szakiskolásokhoz szól, különös súlyt kapnak az ipari forradalmak, a jelenkori világ bemutatásának szentelt fejezetek. A magyar nyelvű kiadás az Ábel Kiadó gondozásában jelent meg.

A minisztérium, a szerzők és fordítók után a gyakorló tanárokon múlik, hogyan élnek a tankönyvek nyújtotta lehetőségekkel, és hogyan tudnak túllépni a tankönyvek buktatóin.

(A szerző nyugalmazott középiskolai történelemtanár, tankönyvszerző, tankönyvfordító és lektor. Az írás megjelent a *Magiszter* folyóirat 2004. téli számában.)

Péntek János:

Magyar nyelvi ismeretek egy új tankönyvben

Két-három éven át dolgozott az a szakmai bizottság, amely végül elkészítette a magyar nyelv és irodalom oktatásának tantervi programját 5. osztálytól 12. osztályig. Magam is részt vettem ebben a munkában, és emiatt is nagyon vártam, mikor vehetjük kézbe az új tanterv alapján elkészülő első tankönyvet. Számomra teljesen logikátlan ugyan, hogy az új tankönyvsorozatot miért éppen a 9. osztállyal kellett kezdeni, vagy legalább miért nem egyszerre az 5. és a 9. osztállyal, a két oktatási ciklus első évfolyamával, de ez a hivatal tőle megszokott logikátlan eljárása. Erről a közönséges halandók közül a jelek szerint senki nem tehet. A tanterv elemzésével most nem foglalkozom: a minisztériumi jóváhagyás előtt a szakmának volt lehetősége rá, hogy véleményezze, hogy bírálja, hogy javaslatokat tegyen a javítására. (Végül 25 tagú szakmai bizottság hagyta jóvá.) Magam fontos eredménynek tekintem, hogy végre a tanterv a gimnáziumi osztályokban is megfelelő súllyal, tematikai megoszlással írja elő a nyelvi ismeretek tanítását (nyelvtani ismeretek ebben egyáltalán nem szerepelnek!). Hogy erre nagy szükség van, azt

egyaránt indokolja a hazai magyar nyelv veszélyeztetett helyzete, folyamatos leépülése, és az oktatás gyatra nyelvi színvonala.

Az ideai tanévkézdésre aztán egyszerre két tankönyv is elkészült a 9. osztály számára. Az egyik, Orbán Gyöngyi munkája az *Irodalomolvasás* címet viseli (kiadója a T3 sepsiszentgyörgyi kiadó, felelős kiadója Tulit Ilona, véleményezte Tökés Erika és Tulit Ilona). A másikat Ambrus Ágnes és Bodó Anna írta *Magyar nyelv és irodalom* címmel, és a kolozsvári Studium Kiadó adta ki, felelős szerkesztője Tökés Elek, véleményezte Péter Sándor és T. Bitay Erika (aki nyilván azonos Tökés Erikával). Az első könyvről nem nyilatkozhatom, mivel csak a tanterv irodalmi anyagára szorítkozik, nyelvi része nincs, az irodalom vonatkozásában pedig nem tartom magam illetékesnek. Annyit viszont megjegyzek, hogy mivel a tananyagnak a nyelvi ismeretekre vonatkozó témáit ez a tankönyv nem tartalmazza – egyéb értékeitől függetlenül – csak részben felel meg a tantervnek. Nem is értem, hogy a tankönyvet felügyelő hatóságnak, illetve a tankönyvet elbíráló, szaktanárokból álló bizottságnak (ennek mostani tagjairól semmit nem tudok) hogy nem tűnt föl a nyelvi ismeretek hiánya, és azt sem tudom elképzelni, hogy azokban az osztályokban, ahol ezzel a tankönyvvel dolgoznak, mivel pótolhatják ezt a tanárok és a tanulók.

Az Ambrus Ágnes és Bodó Anna által írt tankönyv három okból is megérdemli a szakma figyelmét. Az egyik körülményt már említettem: első egy várható új tankönyvsorozatból. A másik, hogy Ambrus Ágnes szakfelügyelő Kovászna megyében, tagja az említett szűkebb szakmai bizottságnak, a nagyobb bizottság munkájában pedig Bodó Anna is részt vett. Ezen az alapon feltételezhető volt, hogy mindketten tisztában vannak a tantervnek nemcsak a betű szerinti tartalmával, hanem a szemléletével és követelményrendszerével is. A korábbi folyamatos tankönyvviták és folytatódó botrányok miatt sokan úgy gondolják, hogy ennek egyetlen oka a minisztérium által ránk erőszakolt rossz rendszer, amelyben nincs helyük a magyar szerzők által írt és a magyar kiadók által kiadott tankönyveknek. Ezt a tankönyvet magyar szerzők, magyar munkatársak alkották meg, magyar kiadók adták ki. Ezért ha jó, az a mieink érdeme, ha viszont kifogásolható, akkor most a kifogások kizárólag a magunk által

kialakított rendszert érintik, a benne résztvevő személyeket. Ez a harmadik ok, amiért különösen figyelni kell erre a tankönyvre.

Semmiképpen nem szeretném, ha az volna a látszat, hogy egyetemi oktatóként mint önmagát csalhatatlannak tekintő szakember és mint az említett bizottság vezetője oktatom ki a jó szándékú szerzőket és az egyéb közreműködőket. A véleményemet viszont el kell mondanom, mert már önmagában azt is rossz jelnek tartom, hogy a tanév eleje óta tudtommal egyetlen tanár sem nyilatkozott a tankönyvről. Nem vagyok a tankönyvírás elméletének szakértője, de van ebben némi tapasztalatom, mivel korábban magam is írtam tankönyveket idősebb és fiatalabb kollégákkal. És illetékesnek tekintem magam azokban a nyelvvel kapcsolatos fontos témákban, amelyeket a tanterv ennek az évfolyamnak előír.

Előjáróban azt szeretném még tisztázni, hogy a tankönyv mint alapvető didaktikai műfaj éppúgy megkívánja a világos elméleti háttérrel, a határozott szakmai szemléletet és a világos módszertant, mint az értekező műfajok általában. Az viszont nagyon fontos, hogy az elmélet, a szemlélet és a módszertan ne váljon tárgygyá, témává az adott műben. A tanterv erre egyébként fel is hívja a figyelmet: „Az iskolában az anyanyelv tanításában és tanulásában a nyelv funkcionális és társas szemléletének kell érvényesülni. ... A nyelvi tartalmak, a nyelvi ismeretek nem öncélúak, hanem funkcionális és gyakorlati szerepük van abban, hogy a helyzetnek megfelelő, hatékony nyelvi közlés valósuljon meg. A helyesírás, az érthető beszéd és a helyes nyelvhasználat kérdésköre állandó didaktikai feladat.”

Hogy világosabb legyen, amit mondani szeretnék: az csak természetes, hogy a nyelvi anyag tárgyalásában a kommunikációelmélet adja az elméleti keretet, a nyelvet a természetes közlési folyamatokban („társaslélektani alapon”) szemléljük, a közlésben létrejövő szövegekben, ezek alkotásában és megértésében. Az is természetes, hogy érvényesítjük a funkcionális szemléletet: tekintettel vagyunk a nyelv közlési, társadalmi és egyéb szerepeire. Módszertanilag pedig tisztában vagyunk azzal, hogy a nyelvhasználat olyan alapkérdései, mint az érthető és értelmes beszéd, a megfelelő stílus, a helyesírás, a beszédhelyezethez való alkalmazkodás, az oktatás folyamatában állandóan jelen vannak: irodalomórán, nyelvi órán (sőt más szakórákon is). Ezek lehetnek ugyan a magyartanítás kiemelt,

hangsúlyos témái adott évfolyamokon, mégsem keverjük össze őket az oktatás előírt tartalmaival. Magyarán a kommunikációelméleti háttér nem azt jelenti, hogy minden osztályban foglalkozunk a kommunikáció alapkérdéseivel, a funkcionális szemlélet sem azt, hogy állandóan a nyelvi funkciókat osztályozzuk, leltározzuk, a helyesírás-tanítás sem azt, hogy állandóan az alapelveket és a szabályokat sulykoljuk.

Ebben a tankönyvben sajnos ezek nem válnak szét. És noha a tankönyv majdnem áttekinthetetlen, és rendszertelen tagolása ezt igen megnehezíti (elég a tartalomjegyzéket alaposan megnézni), mégis kikövetkeztethetők a következő tartalmi egységek: 1. A nyelv mint kommunikáció (a kommunikáció modellje, kommunikációtípusok, az írásbeli kommunikáció). 2. A magyar helyesírás (kialakulása, rendszere, szabályozás az összetételek és a tulajdonnevek tekintetében). 3. Magyar nyelvváltozatok (általában erdélyi magyar nyelvváltozatok, kétnyelvűség, nyelvi jogok). 4. A szöveg (szövegtípusok, szövegalkotás, néhány fogalmazási műfaj. – Záró mozzanatként visszatérés a kommunikációhoz: irodalmi és nem irodalmi kommunikáció. Még ebben az általam rekonstruált rendszerben sem tudom elhelyezni *A tulajdonnevek köznevesülését*: ezt a ritkább szóalkotási módok között szokták tárgyalni, ilyen téma viszont nem szerepel sem a tantervben, sem a tankönyvben.

Fontosnak és indokoltnak érzem a tanterv következő figyelemztetését: „A tartalmi elemek didaktikai elrendezése, rendszerezése tekintetében a tankönyvszerzőnek és a tanárnak teljes szabadsága van, ez a szabadság nem terjed ki azonban az összetartozó egységek megbontására és a rendszer belső logikai rendjének megváltoztatására.” Az a véleményem, hogy a tankönyv szerzői nem tartották tiszteletben ezt a jogos követelményt.

A 9. évfolyam számára a tantervben előírt tananyag két részre tagolódik. Az első általános címe ez: *Ismeretek a magyar nyelvről*, a másodiké: *Szóbeli és írott szöveg alkotása (ismétlés, rendszerezés)*. Nem tudom, milyen megfontolásból, a szerzők ezt fordítva értelmezik: az elsőt tekintik úgy, és tárgyalják úgy, mintha már ismert dolgokról volna szó, és a második rész tartalmi elemeit úgy, mintha újak volnának. Az igazán elegáns és hatékony megoldás az lehetett volna,

hogy az első részt dolgozzák fel didaktikailag úgy, hogy abba bekerüljenek a második rész elemei.

De lássuk sorra a részleteket! Az első nagy cím mi is lehetne más, mint *Nyelv és kommunikáció*, a közlési folyamat általános modelljével. Ezt fölöslegesnek tartom, mert az előző osztályok anyagában a közlési folyamat elemzése már szerepel (a tanterv a 9. osztályban ismétlésként írja elő). Az viszont, ami új ismeret, és amit a tanterv is ilyenként ír elő, ezzel az alcímmel jelenik meg az első lap alján (a tankönyv 167. oldalán): *Ismételjünk!* És itt sorra olyasmit kellene ismételni, amit korábban nem tanultak. A tanterv szerint: „*A magyar nyelv eredete: kora, az őshaza feltételezett helye, a rokon nyelvek. A magyar nyelv a Kárpát-medencében: latin betűs írás, latin nyelvi és műveltségi elemek, hatás és kölcsönhatás a szomszéd nyelvekkel.*” Ennek az egész kérdéskörnek – egy ábrával és feladatokkal együtt, ismétlésként – három oldalt szentel a tankönyv: a magyar nyelv koráról (hogy mióta létezik önálló nyelvként) nem esik szó, a jellegéről 6 sor, a rokonságáról 5 sor, az őshazáról, más nyelvekkel való kapcsolatáról 3 sor. És következik egy oldal terjedelemben a magyar nyelvtörténet. A terjedelmet és az előadásmódot tekintve ez a témakör is inkább hiányként könyvelhető el. Nem beszélve olyan apróbb, de nem lényegtelen részletekről, hogy az őshazát már jó ideje inkább Nyugat-Szibéria északi tájára teszik, mintsem a Volga és az Urál közötti területre, magát a nyelvcsaládot is inkább uráliként emlegetjük, indokolt feltételezés szerint pedig a magyarság (és a magyar nyelv) Kr. e. 750 körül vált önállóvá, szakadt el legközelebbi rokonaitól. Azzal a sommás és pontatlan megállapítással sincs mit kezdeni, hogy „A magyar nyelv területi alapon más nyelvcsaládokkal is kapcsolatban volt. Ezt jelzik jövevényszavaink.” A magyar nem más nyelvcsaládokkal, hanem más nyelvekkel, más nyelveket beszélő népekkel érintkezett és érintkezik folyamatosan. Hogy melyekkel, és hogy milyen jövevényszavakról van szó, erre bizonyos illetet volna példákat is adni. Az egész kérdéskörhöz egyébként forrásként és akár tankönyvi olvasmányként is nagyon alkalmas lett volna Gulya János göttingai professzor remek dolgozata: *A sztyeppék időtlen útján. A magyarok belépése a történelembe*, valamint Révay Valéria írása: *A magyar mint uráli és mint európai nyelv*. Mindkettő elérhető is lett volna a szerzők számára, ugyanis egy olyan

kötetben olvashatók, amely éppen Sepsiszentgyörgyön jelent meg 2003-ban a T3 Kiadónál *Kőrösi Csoma Sándor és a magyar nyelv* címmel.

A *kommunikáció* mint fő téma folytatódik a továbbiakban, most már egy olyan tipológiával, amellyel szintén már korábban megismertek a tanulók, és ebben a mondvacsinált gondolatmenetben következik egy rövid (néhány soros) írástörténet és a könyvnyomtatás története (gyakorlatokkal együtt két oldalon, a 3. oldalon két képverset találunk, aminek itt semmi helye nincs). Miután elkönnyvelhetjük, hogy a tankönyv nem tér ki arra a tantervi témára, hogy *A magyar és a román nyelv viszonya, kölcsönhatása. A világnyelvek hatása*, újból azt kell tapasztalnunk, hogy olyan fontos témákat, mint *Erdély szerepe a magyar művelődés és a magyar nyelv történetében, A magyar nyelv változása: a magyar irodalmi nyelv és a magyar köznyelv (közmagyar) kialakulása, A nyelvújítás, Folyamatos anyanyelvűsítés és korszerűsítés a magyar nyelvben*, a tankönyv szerzői *A magyar helyesírás kialakulása* cím alatt tárgyalnak összesen két oldalon két oldalnyi gyakorlattal kísérve. Azaz ebből az egész fontos anyagból, amikor először kínálkozott volna alkalom a hivatalos tanterv alapján tárgyalni végre Erdély művelődéstörténetét és a magyar irodalmi nyelv kialakításában játszott szerepét, három név szerepel összesen: Heltai Gáspár és Tótfalusi Kis Miklós, és hozzájuk „korabeliként” sorolva, a nevet grafikailag ki sem emelve hat sorban Apáczai Csere János. Soroljam a megmagyarázhatatlan hiányokat? Mivel háromszéki szerzőkről van szó, kezdem a helyi nagyságokkal: Baróti Szabó Dávid, Benkő József, Bod Péter, Kőrösi Csoma Sándor. Nem említik Geleji Katona Istvánt és Medgyesi Pált (az ő működésüket a 17. század közepén úgy tartjuk számon, mint a magyar nyelvújítás első hullámát). Hiányzik Pápai Páriz Ferenc, Kájoni János, Gyarmathi Sámuel, és Aranka György, az Erdélyi Nyelvművelő Társaság. Elhallgatják a reformációnak a magyar nyelvű művelődésben játszott szerepét, teljesen figyelmen kívül hagyják az oktatást, a kollégiumokat, a magyar nyelvű színjátszás kezdeteit. Ismétlem: a tankönyvet Sepsiszentgyörgyön írták, és Kolozsváron adták ki.

A tankönyv kikövetkeztethető második egysége, mely 13 oldal terjedelmű, a helyesírás, amelyet a tanterv ismétlésként ír elő. Ebben a részben jóval több és változatosabb gyakorlatra lett volna szükség, és kevesebb elméletre, szabályismertetésre. Ami lett belőle, csak arra jó,

hogy a tanuló számára végképp összezavarja a szókapcsolat, a szószerkezet (szintagma) és az összetett szó fogalmát. (A tanterv előírása szerint: „*A magyar helyesírás alapelvei (ismétlés). A tulajdonnevek, valamint az egybeírás és a különírás eseteinek gyakorlása.*”)

A 3. részben a magyar nyelv belső változatairól van szó, amelyet a tanterv így fogalmaz: *A magyar nyelv mai belső változatossága: területi változatok (Magyarországon, Erdélyben), közös változatok (irodalmi nyelv, magyar köznyelv). A magyar nyelv a világ nyelvei között: használati értéke, művelődési értéke, tudományos értéke. A nyelv szerepe az identitásban. Alapvető nyelvi jogok: a nyelvhasználat joga, a névjog. A kétnyelvűség: az egyéni és a közösségi kétnyelvűség, a hozzátoldó (gazdagító) kétnyelvűség és a felcserélő (szegényítő) kétnyelvűség. A nyelvmegtartás és a nyelvcsere.* Mindezt a tankönyv nyolc és fél oldalon tárgyalja (a feladatokkal együtt ennyi ennek a résznek a terjedelme).

Ennek a témakörnek a tankönyvi feldolgozásával két alapvető gond van: az egyik, hogy szakmailag nem korszerű, a másik, és ismét ez a súlyosabb, hogy nem a magyar nyelv mai erdélyi változataira, nem az erdélyi magyar nyelvhasználat helyzetére, azoknak a tanulóknak a nyelvi helyzetére, gondjaira koncentrálnak, akikhez a tankönyv szól. Mi az, amiben lényegesen korszerűbb lehetne? Hogy például a nyelvváltozatok osztályozásában nem mérvadó, hogy normatív-e vagy sem, mint ahogy a tankönyv tanítja, ugyanis az az általános szakmai vélemény, hogy minden nyelvváltozatnak van valamilyen normája. A főváltozatok normája abban más, hogy explicit, kodifikált, írott szabályokban is rögzítve van. Az ilyen okoskodással sincs mihez kezdeni: „Az irodalmi nyelv és a köznyelv azért normatív, mert a nyelvet beszélő közösség tagjai mindenütt megértik. Azért is normatív, mert tudatos nyelvalkító tevékenység eredménye.” (196. l.) „A nyelvjárástok aszerint is csoportosítják, hogy írottak-e vagy beszélők őket.” (Esetleg a nyelvváltozatokat lehet ilyen kritérium alapján minősíteni.) Aztán: „Amióta beszélnek, beszélünk határokon túli magyarokról, azóta beszélünk kell kétnyelvű magyarokról is.” És azelőtt? Azelőtt nem voltak kétnyelvű magyarok?

Bizonyára nem olyan lényeges, hogy a tankönyv a korábbi szakmai hagyomány szerint nyolc magyar nyelvjárást sorol föl, holott a legújabb mérvadó kézikönyv, a 2001-es kiadású *Magyar dialektológia*,

tízről beszél. Fontosabb ennél az, hogy jóval több figyelmet érdemeltek volna az erdélyi magyar nyelvi tájak, erről tudniuk kellene a tanulóknak: saját nyelvjárásukról, az erdélyi nyelvi régió értékeiről, arról, hogy ezeknek a helyi nyelvváltozatoknak milyen fontos szerepük van az identitásban, a további nyelvi gazdagodásban stb. Konkrét példákön lehetett volna illusztrálni az erdélyi magyar nyelvi változatok eltéréseit, és főképpen hangsúlyosabban jelezni azt, hogy meg kell ismerni a magyar köznyelvet és irodalmi nyelvet, a velük kapcsolatos normatív szabályokat is, de nem kell lemondani nyelvünk környezeti változatairól.

A kétnyelvűségről szóló rész túlságosan elméleti, kifejtő, nincs didaktikailag kellőképpen feldolgozva. A *nyelvi emberi jogoknak* mint tantervi témának a szerepeltetését azért tartottuk fontosnak, hogy a magyar tanulók már nagykorúságuk előtt az iskolában szerezzenek tudomást arról, milyen jogaik vannak itt Romániában anyanyelvük használatában (az oktatásban, a hivatalokban, az igazságszolgáltatásban), nevük használatában, a magyar helységnevek használatában. Arról is, milyen jelentősége van az iskolai tannyelvnek, milyen következményei vannak a tannyelvválasztásnak. A tankönyv ilyen című egy oldalnyi szövege erről egy szót sem szól, csak a nyelvi jogokról általában, az európai ajánlásokról.

A tankönyv következő, utolsó része a szövegről szól. Ezt az egész kérdéskört és ennél valamivel többet ismétlő rendszerezésként írja elő a tanterv. Ennél a tankönyvi anyag részben indokolatlanul több, részben pedig indokolatlanul kevesebb. A szöveg fogalma, a szövegtípusok, a szövegalkotás a 11. osztályban lesz kiemelt téma, a szóbeli kifejezés formáit, a szövegalkotás elemi szabályait (a fogalmazás), a szövegértéssel kapcsolatos tudnivalókat az előző évfolyamokon alapszinten tanulták, itt szintén a gyakorláson, az ismétlésen lett volna a hangsúly.

Összegezésként: ha ezzel marad a 9. osztályos magyar nyelv- és irodalomoktatás, akkor az semmiképpen nem jelent előre lépést, inkább csak az igénytelenségbe való beletörődést. Korábban az volt a helyzet, hogy ezt a tantárgyat is felülről irányították, cenzúrázták a tankönyveket, de az akkori körülmények között a nyelvi igényesség, a didaktikai szempontok és szakmai követelmények inkább érvénye-

sültek mind a tankönyvírásban, mind a tankönyvek kiadásában. Én ezt nem hoznám összefüggésbe azzal, hogy akkor a tankönyvek körüli szakmai kör lényegesen szélesebb volt: gyakorló tanárok, egyetemiek, szakfelügyelők egyaránt részt vettek benne. Most a másik véglétnél tartunk: szűk szakmai csoport állítja kész helyzet elé tanártársait (és a tanulókat) azzal, hogy a hályogkovács bátorságával, alaposág, kellő türelem és körültekintés nélkül, sietve áll elő a kész tankönyvvel.

A külső jelekből is arra következtetek, hogy a nagy sietségben elmaradt a tankönyv kéziratának részletes elemzése, bírálata. Például abból is, hogy újabb, rossz szokás szerint nem azt jelzik a belső címlap hátoldalán, hogy a tankönyvet *bírálta* ez és ez (ez korábban mindig így volt és ez a helyénvaló), hanem azt, hogy *véleményezte* XY. Nem olvastam, nem láttam egyetlen ilyen „véleményezést” sem, azt sem tudom, volt-e ezeknek valamilyen következményük a kéziratok korrigálásában. Az eredmény alapján viszont az az érzésem, hogy a legtöbb esetben ezek valóban csak sommás és udvarias vélemények voltak. Vajon oda jutottunk, hogy a jó szándékú, a közös érdeket szolgáló bírálatot némelyek felesleges időhúzásnak, a személyeskedés lehetőségének tekintik, saját személyük elleni támadásnak? A magyar vállalkozásként működő kiadóknak sem fontos, hogy eleget tegyenek a szakmai kívánalmaknak, és körültekintően járjanak el minden kézirat ellenőrzésében, a nyelvi szerkesztésben? Főlöszleges luxus volna, hogy egy tankönyvnek legyen hozzáértő műszaki szerkesztője, és legyen meg is szerkesztve műszakilag, hogy legyen grafikai szerkesztője, és ezt tükrözze a tankönyv kivitelezése? Az idő rövidsége nem lehet alibi sem a szerzőknek, sem a pályázatot elbíráló szakbizottságnak, sem a „véleményezőknél”, még kevésbé a pályázatot elnyerő, a könyvet kivitelező kiadónak.

Eltelt egy félév, amióta a tankönyv megjelent. Szinte hihetetlen, hogy eddig még senki nem mondott róla véleményt nyilvánosan. Ez bátorítás is lehet arra, hogy jöhet ugyanígy a folytatás, a sorozat következő darabja. Magam ezt inkább annak jeleként értelmezném, hogy hazai magyar kultúránk (és oktatásunk) nem vállalja, és nem viseli el a kritikát, a bírálatot. Nemhogy nem igényli, hanem bizonyára agresszív gesztusnak, személyes sértésnek tekinti. Ez pedig

provinciális belterjességhez, önelégültséghez vezet (ebben vagyunk most!). Az oktatás alapvető fontossága miatt a tankönyvírás és tankönyvkiadás egész folyamatában és a megjelenés után is állandó és szigorú ellenőrzésnek, bírálatnak kellene érvényesülnie. Ha ezt nem tudjuk vagy nem akarjuk biztosítani, akkor a magyar oktatás színvonalára és értéke tovább csökken, vonzása gyengül a román oktatás javára. Végül feladja önmagát.